

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITE YA 12

LOETSE 2022

**SESOTHO PUO YA LAPENG P1
TATAISO YA HO TSHWAYA**

MATSHWAO: 70

Tataiso ena ya hotshwaya e na le maqephe a 7.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA A**

- 1.1 A thusa hore ho hodiswe le ho theha mesebetsi e mengata. (2)
- 1.2 A ka kudisa batho.
A ka thibela kgolo ya bana e nepahetseng.
A senya dijalo.
A ka baka mafu diphoofolong. **(Tshwaya e le nngwe)** (2)
- 1.3 Ke ho ithetsa. (2)
- 1.4 Metsi a tshwanelwa ke ho baballwa le ho sebediswa ka hloko. (2)
- 1.5 Ho ama tokelo ya ho phela tikolong e hlwekileng.
Tokelo ya ho nwa metsi a hlwekileng. **(Tshwaya e le nngwe)** (1)
- 1.6 Lefapheng la Ditaba tsa Metsi le Meru. (1)
- 1.7 Setjhaba se iphumanang se le bothateng ba mafu a kang mala, letshollo, kholera, thaefote, le mahloko a letlalo. (2)
- 1.8 Ke mafosi, hobane mmuso ha o na tijelete e lekaneng bakeng sa setjhaba sohle. (2)
- 1.9 Le ka kgona ho boloka tijelete ya ho aha matlo a ntlafetseng le ho etsa ditshebeletso tse ding tse fapaneng. (2)
- 1.10 Ke tlhokeho, hobane ke mohlodi wa mantlha o bohlokwahadi ditlhokong tsa setjhaba.
Metsi ke bophelo. (2)
- 1.11 Setjhaba se tshwanela ho sebetsa mmoho le mmuso hore tshilafatso ya metsi e kgaotse.
Setjhaba se tshwanela ho etsa bonnete ba hore metsi a dula a hlwekile bakeng sa bophelo bo botle. (2)

POTSO YA 1**TEMA YA B**

- 1.12 Dibotlolo le makotikoti a lahluweng diterateng
Ditshila tse lahluweng hohle (matlakala) dikgwerekgwere metsing
Metsi a ditshila a qhalwang diterateng. **(Tshwaya tse pedi)** (2)
- 1.13 Mmuso ha o sebeletse batho ka ho tshwana/lekana.
Ditshebeletso tsa mmuso ha di tshwane dibakeng tse fapaneneng.
Ditshebeletso di a haella dibakeng tse ding. **(Tshwaya e le nngwe feela)** (2)
- 1.14 Kaho ya matlo
Tsamaiso ya dikgwerekgwere
Phepelo ya motlakase le metsi a hlwekileng. (2)
- 1.15 E, boholo ba dibaka bo na le metsi a hlwekileng, phepelo ya motlakase kaho
ya matlo le ditshebetso tse ding tse fapaneng.

KAPA

- Tjhe, ha se dibaka kaofela tse kgoang molemo ho tokoloho kaha mmuso o
hula ka thata hore o, kgone ho nehelana ka ditshebeletso bakeng sa
bohle/batho ba bangata haholo mme tjhelete yona e a fokola kaha mmuso o
e sebedisa habohlaswa. (2)
- 1.16 E, di a tsamaelana, Tema ya B e bontsha sesosa sa tshilafatso ya metsi e
bakwang ke batho letsatsi le letsatsi dibakeng tsa bodulo, ha tema ya A e
akaretsa tshilafatso ya metsi mefuta le disosa ha mmoho le tharollo.
Di a tsamaelana, ho totobatswa kgaello ya ditshebeletso setjhabeng le
tshilafatso ya metsi. (2)

MATSHAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2****TEMA YA C**

Motswadi a fumantshe ngwana diente tseo a di baletsweng ✓mme a ikamahanye le nako eo ngwana a lokelang ho kgutlela tleneniking ka yona. ✓A fumantshe ngwana meriana ya vithamine A le ya manyowa nakong ya dikgwedi tse tsheletseng ho ya ho dilemo tse hlano ✓ebile a hlatswe matsoho ka mora ho tjhentjha ngwana leleiri le pele a mo fa dijo. ✓ A etse bonnete ba hore ngwana ha a bapale ka disebediswa tse kotsi ✓mme a dule a mo shebile ka dinako tsohle, ✓hape a hlokomele meno a ngwana hore a se sokodise. ✓

Palo ya mantswe (83)

QOTSO		DINTLHA	
1.	Motswadi o lokela ho etsa bonnete ba hore ngwana wa hae o fumana diente tsohle tseo a di baletsweng hobane diente ke tsa mahala ebile di sireletsa ngwana malwetseng a tlwaelehileng,	A	Motswadi o tlameha ho fumantsha ngwana diente tseo a di baletsweng.
2.	Etsa bonnete ba hore o tsebe nako eo ngwana a lokelang ho kgutlela tleneniking ho ya fumana ente kapa tlhokomelo e nngwe. Haeba o fosa letsatsi leo a le behetsweng, etsa bonnete ba hore o kgutlela tleneniking ka pele ka potlako.	B	A ikamahanye le nako eo ngwana a lokelang ho kgutlela tleneniking ka yona.
3.	Bana kaofela ba dikgwedi di tsheletseng ho ya ho dilemo tse hlano ba lokela ho fumana meriana ya vithamine A le ya ho ntsha manyowa dikgwedi tse ding le tse ding tse tsheletseng hore ba dule ba phetse hantle.	C	Motswadi a fumantshe ngwana meriana ya Vithamine A le ya ho ntsha manyowa ha ngwana a le dikgwedi tse tsheletseng ho ya ho dilemo tse hlano.
4.	Hopola ho hlatswa matsoho ka mora ho sebedisa ntlwana, tjhentjha leleiri, pele o lokisa dijo tsa ngwana.	D	Motswadi o tshwanela ho hlatswa matsoho ka mora ho tjhentjha ngwana leleiri le pele a mo fa dijo.
5.	Motswadi kapa mohlakomedi wa ngwana o tshwanela ho etsa bonnete ba hore ngwana ha a bapale ka disebediswa tse kotsi.	E	A etse bonnete ba hore ngwana ha a bapale ka disebediswa tse kotsi.
6.	Ngwana ha a ya lokelwa ho tlohellwa a le mong a sa bewa leihlo ka hoo ho tshwanela ho etsa bonnete ba hore motho e moholo ya nang le boikarabelo o dula a tseba ngwana o ho kae ka dinako tsohle.	F	A dule a shebile ngwana ka dinako tsohle.
7.	Hape meno a ngwana a tshwanela ho dula a hokometswe hore a se sokodise ka ho bola le ho opa.	G	Hape a hlokomele meno a ngwana ka dinako tsohle hore a se sokodise.

HO TSHWAYA KGUTSUFATSO:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso ho itshetlehile hodima ho kenyelletsa dintlha tse hlokwang ke potso.

Kgutsufatso e tlameha ho tshwauwa ka tsela e latelang:

1. Kabo ya matshwao:

- Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (ntlha e le 1 bakeng sa ntlha ya sehlooho).
- Matshwao a 3 bakeng sa puo.
- Matshwao kaofela: 10

2. Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantswe a bona:

- Ha dintlha tse 1–3 di nepahetse; fana ka letshwao le le 1.
- Ha dintlha tse 4–5 di nepahetse: fana ka matshwao a 2;
- Ha dintlha tse 6–7 di nepahetse: fana ka matshwao a 3.

3. Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse diqotso di le jwalo:

- Diqotso tse 6–7: se fane ka matshwao bakeng sa puo.
- Diqotso tse 1–5: fana ka letshwao le le 1 bakeng sa puo.

ELA HLOKO:

Batshwai ba tlameha ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng.

Se ke wa hula matshwao haeba bahlahlobuwa ba sa bontsha palo ya mantswe a sebedisitsweng kapa haeba palo ya mantswe a sebedisitsweng e ngotswe e fosahetse.

Ha palo ya mantswe e tlotse moedi o boletsweng, bala ho fihla palong ya mantswe e behilweng, ebe o emisa moo.

Mohlala

Puo	Polelo/Polelwana			Palo ya Mantswe
Sesotho	ke	a	bina	3

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3**

- 3.1 Batswadi ba nang le boikarabelo.
Ba nang le ditoro ka bana ba bona. (1)
- 3.2 Ho hohela batswadi ba ka bang le thahasello ya tsebo e batsi ka tataiso ya ditjhelete / ho kenya thahasello ho batswadi /ho kgahla batswadi. (2)
- 3.3 Ba ka etsetsa bana ba bona bokamoso bo tswelletseng, mme bo tjhabileng (2)
- 3.4 O ka letsetsa ho 0867754311
Kena leqepheng la *wwwbaelets.co.za* (1)
- 3.5 Hobane ba tla lakatsa hore bana ba bona ba be le bokamoso bo botle, ba phele ha monate. (2)
- 3.6 E, ba na le boikarabelo hobane ba kgona ho dula fatshe mmoho ba rere ka ditoro tsa bana ba bona le bana ba ntse ba bapala ka bolokolohi tlasa leihlo la batswadi. (2)
- [10]**

POTSO YA 4

- 4.1 Ho supana ka menwana
Ho akga lleatsoho/ho fina feisi
Ba ahlame e leng sesupo sa ho fpanyetsana ka mantswe. **(Tse pedi feela)** (2)
- 4.2 O iphumana a le mathateng ka lebaka la boimana ba hae bo sa rerwang.
O tsielehile ka ha maemo a leng ho ona a boimana ha se potele. (2)
- 4.3 Motswadi o qosa mmuso ka ditokelo, tjhelete, thuto tsefuwang bana hore ke tsona tse hlohleditseng boemo ba ngwana wa hae ba boimana. (2)
- 4.4 Baithuti ba immeng le bona ba na le tokelo ya ho ithuta, ba se lelekwe sekolong. (1)
- 4.5 A tshwabo
A ho fellwa ke tshepo
A ho nyahama (1)
- 4.6 Ho ka bitswa Lefapha la Bophelo ho tla eletsa baithuti ka boitshwaro bo botle le kotsi ya ho ima dilemong tse tlase kapa tsa ho kena sekolo. (2)
- [10]**

POTSO YA 5

- 5.1 Le totobatsa hore batho ba hlaselwang ke ma Afrika a mang/ke bana ba Rantsho ka ofela. (2)
- 5.2 Ho hloka botho
bonokwane
bokgopo
dikgoka (**Tshwaya e le nngwe**) (1)
- 5.3 Ka sepheo sa ho etsa boipiletso ho MaAfrika Borwa ka ketsahalo e soto eo ba e etsang hore e mpe e fele bohle ba phele ka kgotso. (2)
- 5.4 A totobatsa maemo a renang naheng ya Afrika Borwa, ka ha ho phelwa ka dikgoka.
Ho kgesana ha merabe (2)
- 5.5 C – Naha e senyehile (1)
- 5.6 Ho paka ntlha ya hore mongodi a hlalose tjena “tlaleho ya moraorao tjena” seratswaneng sa 3 moo a hlalosang ka ho eketseha ha bonokwane. (2)
- [10]**

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70